

Samspælið í náttúruni – orð og allýsingar

— javnvágarsamfélagið

Hugtakið **vistfræði** (ökologi) merkir upprunalega »læran um húsarhald«, men verður í dag helst nýtt í týðninginum: »læran um samspælið í náttúruni«.

Ein **vistskipan** (ökosystem) kann lýstast sum eitt samfélag af plantum og djórum (og mögulega menniskjum) saman við teirra lívrunna (organiska) og ólívrunna (óorganiska) umhverfi.

Innan vistskipanina er **búfjöldin** (populationin) ein bólkur af verum af sama slagi (t.d. gras, granntrø, mýggjabitar, lundar, grindahvalir, toskar o.s.f.).

Tað er **samspælið** millum tær ymisku búfjöldirnar og teirra umhvervi — umhvörvistreytir — ið ger vistskipanina so áhugaverða. Hetta samspæl gevur okkum nevniliga eina vitan, sum ein kanning av teimum einskildu búfjöldunum hvar sær ikki kann geva okkum.

Allar vistskipanir á jørðini mynda tilsamans tað vit kalla **lívhválvið** (biosferan). Lívhválvið

er sostatt tað heldur tunna lagið av jørð, vatni og luft — saman við teimum verum sum, liva har — sum er kring jarðarknottin.

Búfjöldirnar í einari vistskipan verða býttar sundur í 3 høvuðsbólkar:

1. »**Framleiðararnir**« (produsentarnir). Tað eru vøkstirnir á landi og sjógvi, sum framleiða lívrunnin evni úr karbondioksidi, vatni, mineralum og sóloru.

2. »**Nýtararnir**« (konsumentarnir) sum øllum tørvar lívrunnin evni fyri at liva. »Nýtararnir« kunnu vera plantur, men eru aloftast djór mest skordýr).

3. »**Niðurbrotararnir**«. Teir eru fyrst og fremst bakteriar, hýggj og soppar. Teir brota niður tey lívrunnin evni til so einfaldar ólívrunnar sambindingar, at tær kunnu nýtast aftur av »framleiðarunum«.

Sostatt mynda framleiðarar, nýtarar og niðurbrotarar tilsamans eitt **ringrensl** (kredslob) sum varðveitir eina javnvág í náttúruni.

Eingin av hesum 3 bólkunum kann liva fyrriuttan hinum. Ringrenslit gongur frá teimum ólívrunnu evnunum og sóloruni til »framleiðararnar« og frá teimum til »nýtararnar«, so til »niðurbrotararnar« og at enda aftur til tey ólívrunnu evni.

Tað er sum skilt **sóloran**, ið er sjálvur »hjáttavøddin«, ið fær tey óteljandi ringrenslini at mala runt, meðan mánnin í hesi mynd er tann stóra »sleivin«, ið rører og blandar saman so »sveiti« — proppur — ikki kemur í ringrenslini.

Náttúran sjálf streymar altíð móti tí seinasta menningarstiginum: **Hæðssamfélagnum** (klimaskssamfélagnum). Hetta samfélag er eitt vistfrøðiligt javnvágarsamfélag, har framleiðslan og nýtslan av lívrunnum evnum eru líka stórar, og har gróður og djóralív eru best kappingarfor so sum umhvørvið (veðurlag, lendi v.m.) er.

Felags fyrri øll vistfrøðilig menningarstigi

frameftir (ökologisk suksessi) er ein javnvegað menning ringrenslunum at takka.

At siga øll vistfrøðilig afturgongd hevur við sær **úrskaping** (degeneration) av gróði og djóralívi. Nevnst kann at vegna dálking og náttúruoyðing vaksa heimsins oyðimerkur í dag við 6–7% árliga. Heldur henda menning fram eru oyðimerkurnar um 10–11 ár dupult so stórar sum í dag, 8 ferðir so stórar um 30 ár, 32 ferðir so stórar um 50 ár o.s.f.

Frá »framleiðarunum« til »nýtararnar« streymar føðin — holdagroðin — gjøgnum styttri ella longri **føðiket**ur sum t.d.:

Bláð — bládlús — klukka — mús — ketta ella:

Plankton — kræklingur — krabbí — reyðfiskur — kópur.

Vegna tess at ein »nýtari« ofta kann liva av fleiri ymiskum verum, og umvent at ein búfjöld kann vera føðin hjá fleiri »nýtarum«, so verða føðiketurnar vovnar

ar hvar inn í aðra. Á henda hátt fáa vit tey sokallaðu **føðinet**.

Tað sigur seg meira og minni sjálvt, at jú fastari og meira fjøltáttað keturnar eru vovnar hvar í aðra, jú betri eru møguleikarnir at bjarga sær um okkurt óhapp skuldi hent.

Í einari vistskipan, sum er í menning stigvist frameftir (ökologisk suksessi), veksur talið á verunum á tann hátt, at tann gróði og tey djór, sum í einum ávisum tíðarskeiði eru í skipanini, broyta umhvørvið so at tað kemur at hóska líka væl til aðrar nýggjar búfjöldir.

Samantikið kann sostatt sigast at í einari vistskipan í menning er »endamálið« at koma fram til eina vistskipan, ið er so **støðug** og **margfjöld** sum gjørligt (sum umhvørvið loyvir).

Okkara náttúruføðinet á landi er kanska heldur einfalt, meðan tað sum kunnugt er sera fjøltáttað á sjónum. Men hugsa vit um hvussu okkara samfélag er uppbyggt, so

er »føðinetið« her óhugnaliga eintáttað. Alt okkara samfélag at kalla stendur og fellur við einans einari vinnu: fiskivinnuni.

Javnvágarsamfélagið er eitt samfélag, har avleiðingin verður tikin av, at menniskjað líkamliga er ein partur av náttúruni.

Einasta rætta gongda leið at menna samfélagið (evnisliga) er tí altíð at miða imóti tí margfald — og tí eisini **støðuga** — samfélagnum. Tað samfélagið ið stendur á mongum beinum.

Skal hetta eydnast okkum er fremsta treytin hon, at vit ikki líta at landi og náttúru sum vóru tey bert ein arður frá forfedrum okkara, men at vit í størri mun líta at landi og náttúru sum vóru tey eitt lán frá komandi ættarliðum!

Ikki ferrenn vit hava lært at hugsa soleiðis og gera eftir tí kunnu vit byrja at tala um bygdamenning, sum — sær frá einum evnisligum sjónarmiði — júst merkir eitt fjølbroytt vinnulív.

Tormóður Dahl

LOYNIHELLIÐ

eftir J. M. Neale

Røddir í oyðimørkini

3. PARTUR

Framhald

»So, so! — Kanska hava vit eina løtu, tveir, triggjar tímar? — Ímeðan kann eg geva trælirnar leysar, og Thekla og børnini fáa hvílt seg eitt sindur — hvat heldur tú, Filemon?«

»Kanska skuldi Difilus farið túsund fet oman eftir vegnum til Ombi. Har stendur ein høgur pálmur við vegin. Hadañi er gott útsýni! Og hann hevur so góðan hest, at hann í góðari tíð er her og ávarar okkum, um hann fær illgruna um okkurt.«

»Ja, hatta er óført,« segði Basilius. »So veitst tú, hvat tú skalt, Difilus?«

»Ja, harri!«

Trælurin leyp aftur á hest sín og fór. Cyrilla, móðurin — og langt um leingi — eisini Filippus, fóru og lögdu seg aftur eina løtu. Tey lótu seg ikki úr, eingin fekk rætttiliga sovið. Men tey hvíldust eitt sindur.

Triggjar tímar aftaná var alt gjørt til at fara. Difilus kom aftur í røttum tíma. Hann hevði einki sæð, sum var illgrunavert. Tveir eldri trælir, sum skuldu ansa eftir húsunum, komu og søgdu farvæl. Basilius minti teir aftur á, at hann setti tvær kvikar hestar eftir til teirra at rýma á, um tað gjørdist neyðugt. So fóru tey, Filemon og Difilus gingu undan gjøgnum trongan, aftan á teimum gingu móðurin og Cyrilla og aft-

ast faðirin og Filippus. Í buginum, har sum trongvegurin fór um sýnina, vendu øll sær á seinastu ferð. Báðir trælirnar stóðu uppi á tekjuni og veittraðu til teirra við báðum ørmum. Sólin var um at seta. Móðurin turkaði eyguni.

Tað gekk seint framá eftir tí grýtutu, brøttu gøtuni millum fjalla. Tá ið sólin var sett, varð skjótt myrkt. Men Filemon og Filippus fóru væl kunnugir. At enda fóru høg, ber fjøll báðumegin við tey, tá fóru tey komin upp á ein slætta, har var Fáraopálmur.

Jóhannes leyp á fótur: »Eg var farin at óttast fyrri, at tit ikki fóru at koma í dag.«

Basilius loysti báðar trælirnar úr tæmastuni. Hann hevði givið teimum frælsi, men tá ið hann sá, hvussu forharmaðir teir vóru — báðir sóu út sum høvdu teir verið dæmdir til harðastu galeirevsing — gav hann teimum tað lyfti, at um hann og hansara sluppu óskalad frá hesari atsóknini, so skuldi hann taka teir aftur til sín. Trælirnar fullu á knæ fyrri honum og kystu klæði hansara. Basilius bað teir reisa seg upp: »Tit hava verið trúgvir tænarar,« segði hann. »Eg takki tykkum fyrri tað.«

»Skundið tykkum!« rópti Filemon. »Eg eri visur í, at alt fer at spæla væl av. Um tveir mánaðir eru tit øll komin saman aftur — um Gud vil. Tí vilja vit eisini biðja hann senda okkum sína vern, hann eina kann verja okkum nú. Tí leggja vit lív okkara í Hansara hendur. Hann kennir vandarnar, sum lúra eftir tykkum í oyðimørkini. Hann kann leiða tykkum heim aftur í øllum góðum.«

— Øll lögdu seg á knæ og presbyterin segði eina

stutta bøn. Ongantið høvdu tey kent seg so bundin at Gudi sum í hesi løtu í útjafirunum av tí stóru oyðimørkini. Tá ið presbyterin hevði endað bøn sína, vistu tey øll átta við sær sjálvum, at nú lá alt í Guds hond, og at Hann vildi venda øllum til tað besta.

»Ja,« segði presbyterin. »So fari eg at ynskja signing hansara yvir tykkum, hann varðveitti tykkum og veri tykkum náðigur!«

Kamelarnir høvdu longu lagt seg. Difilus fór upp á tann fyrsta, móðurin og Cyrilla á tann næsta, Jóhannes og Filippus á tann triðja og Basilius á tann fjórða. Difilus leiddi teir báðar kamelarnar, sum bóru viðførið. Presbyterin og tey farandi heilsaðu seinastu ferð, og kamelarnir reistu seg og fóru til gongu. Í fyrstuni lá leiðin um leyst grót á fjøllunum. Tey komu fram við nøkrum fátæksligum kroysum, so fóru tær seinastu velturnar og grasteigarnir farin afturum. Tey fóru komin út í ta endaleysu villini oyðimørkina. Eitt kalt gul pístraði tann fina sandin upp í andlitnið á teimum. Nú kom mánnin undan og legði eina bleika, trøsliga glæmu við fjøllini.

Flóttin var byrjaður.

Avstaðferðin var í sovørðum skundi, at Basilius hevði ikki rætttiliga gjørt sær greitt, hvagar best var at fara við húski sínum. Allir landsins býir fóru honum hættisligir, tí hann kundi vænta, at hvar hann so kom, fór hann at verða ferdur til offurstaðið. Har fór beinanvegin at koma fram, at hann var kristin, og so var deyðadómurin visur. Einasta plássið, sum hann kundi vita seg nøkulunda tryggan í, var tí ein gróðrablettur í oyðimørkini, ið lá fyra-fimm dagsferðir frá Ombi.

Fólkið har var ikki rómverjum so vinaliga sinnað, tí helt hann, at tað fór at bera til at skyla sær har, meðan atsóknirnar leikaðu á. Í fjøllunum úttan um henda gróðrablettin fóru nógv helli. Har skuldi borið til at krógva seg, um so var, at rómverski landshøvdingurin sendi fólk at leita eftir teimum. Difilus kendi væl leiðina út til henda gróðrablettin, tí hann hevði ferðast nógv har um vegir.

Framhald